

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 347.962

ПЕРЕВАГИ ПРИСУДОВОЇ МЕДІАЦІЇ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Наталія ГРЕНЬ,

аспірант кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

SUMMARY

The article considers mediation procedure as newest way of right to a fair trial. The advantages of pretrial mediation are motivated over other methods of ensuring right to a fair trial, among which right of parties to choose a mediator and mediation tools, conditions and rules, winning solutions for both sides, fairness and impartiality of decision, financial and procedural accessibility, rate of proceedings, privacy of mediation, maintaining of relationships that allow to preserve further acceptable partnership between parties, a wide field of conflict relations resolution, and higher coefficient of solutions performance than those adopted by results of trial.

Key words: mediation, pretrial mediation, benefits, conflict, trial, right to a fair trial.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається процедура медіації, як новітній спосіб реалізації права на справедливий суд. Мотивуються переваги присудової медіації перед іншими способами реалізації права на справедливий суд, з-поміж яких право сторін самостійно обирати медіатора та медіаційні засоби, умови та правила, виграшність рішення для обох сторін, справедливість та неупередженість рішення, фінансова та процесуальна доступність, швидкість розгляду справи, приватність медіації, збереження відносин, які дозволяють у подальшому зберегти прийнятні партнерські стосунки між сторонами, широка сфера вирішення конфліктних відносин та вищий коефіцієнт виконання рішень, ніж тих, які прийняті за результатами судового розгляду.

Ключові слова: медіація, присудова медіація, переваги, конфлікт, судовий розгляд, право на справедливий суд.

Постановка проблеми. Поступово відбувається «революція» в методах врегулювання конфліктних ситуацій, і лідируючі позиції у вирішенні конфліктів у різних сферах життєдіяльності у правових державах займає медіація.

Медіація є особливим видом посередництва, що передбачає участь третьої сторони (у присудовій медіації – судді) при вирішенні конфлікту, яка обов'язково є нейтральною, яка є захищеною лише в тому, щоб сторони вирішили свою суперечку з максимальною вигодою для себе, проте не надає жодної оцінки діям і рішенням сторін конфлікту.

При наданні допомоги у врегулюванні конфлікту процедура медіації дозволяє побудувати інший тип взаємин між людьми. Медіація вносить у врегулювання суперечок загальнолюдські цінності і намагається зберегти нормальні відносини між сторонами конфлікту. Вже це дає можливість стверджувати про справедливість процедури медіації, як можливості вирішення конфлікту.

Актуальність теми. Питання судової влади традиційно привертають увагу вітчизняних і зарубіжних науковців, з-поміж яких особливо слід відмітити доробки М.І. Козюбри, М.І. Малишко, В.Ф. Сіренка, Ю.М. Тодики, В.М. Шаповала та інших. Проте такому виду судової діяльності, як присудова медіація, в сучасному теоретичному аспекті присвячена незначна увага. Тому виникла необхідність інтенсифікації теоретико-правових досліджень у цій сфері.

Мета. В межах цієї статті ми маємо на меті охарактеризувати переваги присудової медіації перед судовим розглядом для реалізації права на справедливий суд.

Виклад основних положень. Медіація як новітній спосіб має ряд переваг, які ми виділили окремо. Серед них такі:

1. Право сторін самостійно обирати медіатора та медіаційні засоби, умови та правила. На відміну від судового розгляду, де суб'єкти конфлікту є залежні від суду (судді) та чіткого регламентованого процесу, присудова медіація передбачає певну диспозитивність діяльності. Медіація визначає відсутність процесуальної скруті для сторін. Під час судового процесу сторони не мають реальної можливості для діалогу, оскільки спілкування відбувається через суддю чи представників, при медіації існує прямий діалог. Сторони попередньо можуть обумовити організаційні умови медіації, як то строк, терміни, місце проведення та процедурні правила (можливість розголошення інформації, порядок зміни медіатора, процедуру відмови від медіаційного процесу та його порядок проведення). Сторони також мають можливість припинити процес медіації за ініціативою сторони.

2. Виграшне рішення для обох сторін. Тут слід відзначити позитивний вплив присутності третьої сторони, що сприяє зниженню деструктивної спрямованості конфліктуючих сторін. Процедура медіації виявляється зручнішою у порівнянні з іншими, наприклад, судових процесів, оскільки внаслідок активної участі сторін відбувається вироблення підсумкової (медіаційної) угоди, в результаті чого рішення сторонами оцінюється, як абсолютно справедливе. Судовий розгляд апріорі передбачає наявність «виграшної» та «програшної» сторони. Присудова медіація дає можливість виграшного рішення для всіх сторін конфлікту. Окрім задоволення певних майнових та іншого роду претензій, сторони отримають моральну сатисфакцію. «Сторонам необхідний спільний пошук взаємоприйнятних рішень – домовленостей з урегулю-

вання ситуації, тобто вироблення таких взаємних правил поведінки, при яких цінності кожної зі сторін будуть прийматися і поважатися. Медіація – це таке спілкування, в результаті якого знижується не тільки емоційна і когнітивна напруга конфліктантів, але учасники ще й отримують задоволення своїх духовних, психологічних і матеріальних потреб» [1, с. 114–115]. Наприклад, медіація у кримінальних справах дає можливість отримати потерпілій стороні усні вибачення правопорушника, висловити свої почуття, емоції, обурення та образи. Комунікація – основне знаряддя досягнення компромісу, вказує на розвиток свідомості осіб та досягнення рівня громадянського суспільства.

3. Справедливість та неупередженість рішення. Суд у правовій державі є незалежним органом здійснення правосуддя, а суддя – фахівець із високими моральними стандартами поведінки. Закріплення принципу самостійності судової влади на законодавчому рівні має важливе методологічне значення. Як справедливо зазначає з цього приводу В.І. Анішина, самостійність судової влади, як принцип, має соціальну цінність, оскільки дозволяє правосуддю здійснюватися в особливому правовому режимі, спрямованому на захист прав і свобод людини і громадянина. На думку вченої, необхідність такого захисту зумовлює потребу конституційно-правового закріплення самостійності судової влади [2, с. 78].

Однак практичні реалії вказують на те, що судова влада в державі не є повністю самостійною і чітко залежить від політичних та економічних чинників. Говорити про відсутність корупції в судах можна хіба що подивившись на статистику, оскільки кількість справ, порушених проти суддів в Україні за 2015 рік, менше, ніж пів відсотка. Латентність корупційних злочинів у судах є дуже суттєвою. Судову владу можна сміливо визнати в топі корупційних сфер в Україні. Отож, медіація позбавляє рішення будь-якого виду («підводних течій»), усуває корупційну складову, оскільки рішення приймаються на діалоговій основі самими сторонами та за допомогою незалежного медіатора.

4. Фінансова та процесуальна доступність. У літературі медіацію часто називають «енергозберігаючою процедурою». Доступність є одним із основних елементів права на справедливий суд, включає різні сторони доступності, але однією з вагоміших є фінансова складова. У порівнянні з судовою процедурою вирішення спору шляхом медіації не є тривалим та може суттєво заощадити кошти для сторін. Це можливо за рахунок скорочення часу на розгляд спору, економії судових витрат та робочого часу співробітників компанії, які залучені до розгляду справи і змушені відволікатися від своїх безпосередніх обов'язків.

В.В. Городовенко стверджує, що «ще однією перешкодою для вільного доступу до суду для деяких громадян є складність дотримання формальних (юридичних) вимог звернення для захисту своїх прав до суду» [3, с. 200]. Медіація не потребує особливої процесуальної форми звернення, супроводу адвоката чи іншого фахівця у галузі права, тому особа може здійснювати процедуру індивідуально, не витрачаючи на це зайвих коштів та часу. Рівень правових знань громадян є не настільки високому рівні, щоб однозначно стверджувати про можливість ефективного самостійного відстоювання своїх прав у суді чи інших органах державної влади. Слушно тут цитувати думку А.М. Колодія, який вказує, що одним із принципів юридичного процесу є принцип доступності, який передбачає наявність двох аспектів. По-перше, має бути зрозумілою і доступною модель юридичного процесу з точки зору її пізнання. По-друге – це забезпечення можливості реальних дій у межах юридичного процесу, наприклад, звернення до компетентних державних органів; відкритість діяльності останніх тощо. Даний факт має особливе значення, адже

гарантованість юридичного процесу залежить від того, які умови слід виконати, щоб мати право звернутися до владних структур [4, с. 83]. Отож, процесуальні моменти доступності при медіації нівелюються, тому спрощується процедура доступу до справедливого вирішення конфлікту в разі використання процедури медіації.

І.М. Жаровська визначає «превалюючу роль держави у забезпеченні доступності права, як основної інституції, яка встановлює правові норми і має достатні засоби забезпечення їх доступності для всіх учасників суспільних відносин» [5, с. 10–11]. Вказане наводить на думку, що держава також повинна бути зацікавлена у альтернативних способах вирішення конфлікту, одним серед яких є медіаційний процес, оскільки він сприяє економії державних витрат.

5. Швидкість розгляду справи. Аналіз стану здійснення судочинства у І півріччі 2015 р. вказує, що не дивлячись на ряд заходів щодо удосконалення судової системи України, ситуація корінним чином не змінилася. За півріччя кількість адміністративних справ, розглянутих загальними місцевими та окружними адміністративними судами з порушенням строків, передбачених положеннями Кодексу адміністративного судочинства, збільшилася на 36,5% порівняно з І півріччям 2014 р., і становила 13,9 тис. порівняно з 10,2 тис. за аналогічний квартал 2014 року. Така ситуація не тільки в адміністративних судах. На жаль, недотримання строків стало звичайною практикою національної судової системи України. Чи слід звинувачувати в цьому суддів. Відповідь неоднозначна. Звернемося до тієї ж статистики, в цьому випадку, щодо завантаженості судів. На розгляд до місцевих загальних судів надійшов 1 млн. 557 тис. справ і матеріалів усіх категорій, і до кожного судді місцевого загального суду з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом (за умови наявності вакансій фактичне навантаження є більшим) щомісяця в середньому надходило на розгляд по 56,6 справ й матеріалів, у тому числі адміністративних – 1,9; цивільних – 24,6; кримінальних – 16,2; про адміністративні правопорушення – 13,7 [6]. Статистика вражаюча. Чи можна в таких умовах говорити про дотримання права на справедливий суд в аспекті дотримання строків розгляду та стверджувати про оперативність діяльності? Процес медіації має ще одну суттєву перевагу – швидкість процесу. Справа може бути вирішена протягом декількох годин, можливо днів. Міжнародне правове регулювання визначає максимальний строк для медіації – від одного місяця до трьох. Звичайно, цей строк набагато коротший, ніж при судовому розгляді.

6. Приватність медіації. Принципом судового розгляду є його відкритість. Кожен має право знайомитися в установленому законодавством порядку із судовими рішеннями у будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі, яка набрала законної сили. Закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі, або відомостей, що принижують їх честь і гідність, необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці тощо (ст. 6 ЦПК, 12 КАСУ, 27 КПК, 4-4 ГПК). Закритість процесу може бути за вимогою сторін чи судді тощо. Повинна бути мотивована інформація для визнання процесу закритим повністю чи його частини. Закритість є, скоріше, виключенням, ніж правилом. Процес є відкритим для всіх, включаючи засоби масової інформації. Такі еталони характерні для більшості країн.

Згаданий принцип конфіденційності медіації забезпечує можливість приватного вирішення конфлікту без зайвого розголосу та розголошення подробиць сімейного життя чи ділових стосунків. Під час процесу медіації присутні сторони, можливо їх представники та медіатор. Таким чином забезпечується щирість сторін. За погодженням сторін вся документація щодо процедури медіації може бути знищена на кінцевій стадії. Також сприяє приватності процесу заборона розголошення інформації з боку третьої сторони – медіатора. Отож конфлікт може бути вирішений не просто по справедливості, але ще й з гідністю.

7. Збереження відносин, які дозволяють у подальшому зберегти прийнятні партнерські стосунки між сторонами. Причини конфлікту завжди осмислені людиною, об'єктивно зумовлені. Хоча причини конфлікту викликані, як правило, реально існуючими протиріччями інтересів, суб'єктивне розуміння конфліктної ситуації чинить серйозний вплив на поведінку учасників конфлікту, іноді навіть більше, ніж самі реальні причини конфлікту. Навряд чи варто цьому дивуватися, якщо навіть фізіологічні реакції на фізичне навантаження адекватні не реальному навантаженню під час фізичної роботи, а навіюванням суб'єктивного уявлення про ці навантаження [7, с. 39]. Медіаційна угода допомагає зберегти існуючі ділові стосунки між сторонами і зміцнити довіру між ними у майбутньому на відміну від судової або арбітражної процедури, в якій одна зі сторін програє. Замість боротьби за правоту відбувається конструктивна робота над вирішенням конфлікту. Вироблене самостійне рішення сприймається сторонами як позитивне, компромісне, не примусове, тому є можливість продовження співпраці чи спілкування в майбутньому. Особливо вказане актуальне в родинних відносинах та у сфері підприємницької діяльності.

8. Широка сфера вирішення конфліктних відносин. Людські відносини стосуються всіх сфер суспільного життя. Конфлікт, що виникає між сторонами, може стосуватися не одного предмета, а багатьох пов'язаних між собою відносин. Часто причиною декількох позовів, що розглядаються в судах, є один конфлікт, що не вирішений протягом довгого проміжку часу. Первинний конфлікт породжує за собою інші, наростає ступінь неприязні, та як «сніжна лавина» розростається суперечка, тягнучи все більше витрат часового, емоційного та матеріального характеру. Позитивне у медіації є те, що предмет спору не обмежений особливостями певного процесуального провадження. За допомогою медіації можна одночасно та за участі декількох сторін обговорити і узгодити позиції щодо широкого кола взаємопов'язаних питань, а не лише вузького предмета спору [8].

9. Вищий коефіцієнт виконання рішень, ніж тих, які прийняті за результатами судового розгляду. За I півріччя 2015 року в Україні у порядку цивільного судочинства на розгляді судів перебувало 8,1 тис. скарг на дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби [6]. Першочергово, на нашу думку, це пояснюється процедурою самостійності у вирішенні конфлікту, сторони, які підписали медіаційну угоду, несуть особисту моральну відповідальність за її виконання. Невиконання є причиною втрати репутаційної складової. Судове рішення носить примусовий характер, сторони можуть бути не згодними з рішенням. Подекуди рішення не задовольняє всі сторони конфлікту. Рішення, прийняті за результатами процедури медіації, погоджені сторонами і тому виконуються з «доброї волі», а не через використання державного примусу.

Навіть якщо процедура присудової медіації не приведе до врегулювання спору, час на його проведення не можна вважати втраченим, тому що сторони краще зрозуміли супе-

речку і підготувалися до її вирішення в третейському, судовому або іншому порядку.

Все це говорить про ефективність процедури медіації. Статистичні дані європейського правосуддя підтверджують таку тезу. Так, сьогодні, наприклад, до фінансових судів Німеччини доходить лише 5% конфліктних ситуацій, а у Франції – 2% [9, с. 160]. У середньому у країнах, де медіація активно застосовується, показники такі: 83–85% процедур медіації є успішними, а у 5–10% випадків учасники процедури доходять повної або часткової згоди протягом короткого часу після цієї процедури [10].

Висновок. Право на справедливий суд є одним із основних прав людини, на сучасному етапі потребує реалізація цього права нових підходів та методологічних прийомів. Найбільш ефективним способом виходу з такого стану «гіпертрофованого» конфлікту є перетворення розбіжностей у пошуку рішення, саме присудова медіація є процедурою, що у багатьох випадках може стати превалюючою при виборі способу вирішення справи.

Нами визначені наступні переваги медіації перед іншими способами реалізації права на справедливий суд: право сторін самостійно обирати медіатора та медіаційні засоби, умови та правила, виграшність рішення для обох сторін, справедливість та неупередженість рішення, фінансова та процесуальна доступність, швидкість розгляду справи, приватність медіації, збереження відносин, які дозволяють у подальшому зберегти прийнятні партнерські стосунки між сторонами, широка сфера вирішення конфліктних відносин та вищий коефіцієнт виконання рішень, ніж тих, які прийняті за результатами судового розгляду.

Список використаної літератури:

1. Аллахвердова О.В. Медіація як рациональний способ урегулювання ценностных конфликтов / О.В. Аллахвердова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук // Серия «Педагогика и психология», «Филология и искусствоведение». – 2008. – № 1. – С. 110–117.
2. Самостоятельность и независимость судебной власти Российской Федерации [Текст]: монография / под ред. В.В. Ершова. – М.: Юристъ. – 493 с.
3. Городовенко В.В. Принципы судебной власти: монография / В.В. Городовенко. – Х.: Право, 2012. – 448 с.
4. Колодій А.М. Принципы права України: монография / А.М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
5. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми: монография / І.М. Жаровська. – Львів: Вид-во ЛКА, 2007. – 208 с.
6. Верховний Суд України / Офіційний веб-сайт. Аналіз стану здійснення судочинства у I півріччі 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/19AB19F610B8135FC2257EF900465E84](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/19AB19F610B8135FC2257EF900465E84).
7. Носкова О.Г. Московская школа индустриальной психотехники / О.Г. Носкова // Методология и история психологии. – 2006. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 31–46.
8. Український центр медіації. Медіація: як швидко та ефективно вирішити спір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrmediation.com.ua/files//content/kmb18_2_05_2009_bukl.pdf.
9. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів / О.В. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – 2011. – С. 158–173.
10. Швабауэр Н.А. Заклятые друзья (медиация помогает разрешить личные конфликты, которые делят годами). – [Електронний ресурс] / Н.А. Швабауэр // Российская газета «Неделя»: Урал. – 2013. – № 609. 1 – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2013/05/29/reg-urfo/mediacia.html>.